

ՀՏԴ 159.9

ԻՆՔՆԱՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Ս. Հ. ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

Խ.Արովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան, 0010,
Երևան, Տիգրան մեծի 17
e-mail: satenik2006@mail.ru

Հոդվածում վերլուծվել և հստակեցվել են ինքնահաստատում հասկացությունը, ինքնահաստատման երևույթի վերաբերյալ տարբեր տեսակետները փիլիսոփայության և հոգեբանության ոլորտներում:

***Բանալի բառեր.** ինքնահաստատում, ինքնահաստատման պահանջմունք, ինքնաիրականացում, ինքնահաստատման ոլորտները*
Ներկայացված է խմբագրություն 22.09.2016 թ.

Դեռևս Ի. Կանտը, խոսելով անձի ինքնահաստատման երևույթի մասին, նշում է, որ այն իրականում անձի գոյատևման համար կարևորագույն նախապայման է հանդիսանում, որին հնարավոր է հասնել միայն կամքի ազատության ձեռքբերման ճանապարհով: Ըստ Ֆ. Նիցշեի մարդը գնում է ինքնահաստատման ոչ թե ինքնակոդմնորոշման, ինքնաբացահայտման, այլ ուրիշների հետ պայքարելու և վերջիններիս հաղթելու միջոցով: Ահա այդ է պատճառը, որ հեղինակն անձի ինքնահաստատման ձգտման ի հայտ գալը պայմանավորում է հենց վերջինիս իշխանության գալու ձգտմամբ: Ինքնահաստատման գործընթացում, կարևորելով դրական ինքնագնահատման դերը, Նիցշեն նշում է, որ ինքնագնահատման շնորհիվ անձը հաստատում է ինքն իրեն իր մեջ [1]: Եթե Ֆ. Նիցշեի բնորոշմամբ ինքնահաստատումը անձի «կամքն է՝ առ իշխանությունե, ապա ըստ Շոպենհաուերի այն դրսևորումն է «կամքի առ կյանք»: Հեղինակը գտնում է, որ ինքնահաստատման ճանապարհին անձի համար առաջնային է դառնում միայն իր երջանիկ լինելու գաղափարը, վերջինիս մեջ այս շրջանում բացակայում է ընդհանուր բարօրության գաղափարը [2]:

Ռուս փիլիսոփաների աշխատանքներում ևս քննարկումներ են ծավալվել ինքնահաստատման խնդրի շուրջ: Հատկապես Լ.Ն. Կոզանը և այլոք դիտարկում էին անձի ինքնահաստատումը նրա հասարակայնորեն օգտակար գործունեություն ծավալելու տեսանկյունից [3]:

Անձի ինքնահաստատման խնդրի ուսումնասիրությամբ զբաղվել են հոգեբաններ Ն.Խարլամենկովան և Ն.Նիկիտինը: Ըստ Ն. Խարլամենկովայի՝ «Անձի ինքնահաստատումը

հանդես է գալիս որպես հիմնային անձնային կառույց, որը օրինաչափորեն և համակարգված կերպով փոփոխվում է անձի հասունացման ընթացքում» [4, էջ 49]: Ահա այդ է պատճառը, որ հեղինակը ինքնահաստատումը դիտարկում է որպես կարևորագույն պահանջմունք, որն արդիական է դառնում, երբ անձը սկսում է ընկալել իրեն որպես արժեք: Տարիքային յուրաքանչյուր փուլում անձը, ըստ հեղինակի, ինքնահաստատվում է, և դա տեղի է ունենում տվյալ տարիքին բնորոշ խնդիրների լուծման արդյունքում, երբ անձը գիտակցում է իր յուրահատուկ լինելը:

Որպես օրինակ հեղինակը ներկայացնում է դեռահասության շրջանը, երբ դեռահասը խնդիրներ ունի սեռային նույնականության ձևավորման, ինչպես նաև ծնող-երեխա փոխհարաբերություններում վերջինիս զբաղեցրած դիրքի տարբերակման հարցերում: Վաղ հասունության շրջանում «...Ես ուրիշ եմ բանաձևը, - ըստ Խարլամենկովայի, - ծավալվում է միջանձնային փոխհարաբերությունների ձևավորման, ընտանիքում իր տեղը զբաղեցնելու հարցերում» [4, էջ 256]: Հեղինակն առանձնացնում է նաև ինքնահաստատման կոնկրետ փուլեր, որոնցից առաջինը ես-ի ինտուիտիվ բացահայտումն է, երկրորդում՝ ես-ի գիտակցումը և գնահատումը, երրորդ փուլում՝ անձի ես-ի հաստատումը, ես-ի արժեքի ընդունումը [4]: Յուրաքանչյուր փուլ ունի իրեն բնորոշ առանձնահատկությունները, մասնավորապես առաջին փուլում անձի մեջ դրսևորվում է ինքնամերժում, երբ վերջինս կարծես հետադարձ հայացք է նետում իր անցյալին և որոշակի գնահատումների վերլուծությունների արդյունքում փորձում վերափոխել կամ հրաժարվել նախկին արժեքներից, արդյունքում ձեռք բերելով նորերը և այդ իսկ ճանապարհով ինքնահաստատվել [4]:

Ըստ Ի. Գետմանովի, անձի հիմնային պահանջմունքներից են ինքնաարտահայտումը, ինքնաբացահայտումը, որոնք էլ հենց կազմում են ինքնահաստատումը, որը հեղինակը կապում է անձի ինքնաիրականացման մեծ ցանկության հետ: Հեղինակն առանձնացնում է նաև մասնագիտական ինքնահաստատման երևույթը, որն, ըստ հեղինակի, ընթանում է որոշակի փուլերով, որոնցից առաջինում ակտիվանում է անձի՝ տվյալ դեպքում ուսանողի, ինքնագիտակցությունը, որը, ինչպես նշում է հեղինակը՝ «...օգնում է անձին գնահատել իր ունակությունները, անձնային հատկանիշները, և զբաղվել ինքնակատարելագործմամբ մասնագիտական գործունեության բնագավառում [5, էջ 168]: Ըստ հեղինակի, մասնագիտական ինքնահաստատման գործընթացում կարևորագույն գործոն է հանդիսանում անձի ինքնաիրականացումը, ինքնաարտահայտումը: Խոսելով ինքնահաստատման մասին՝ հեղինակն այն բնութագրում է հետևյալ կերպ. «Ինքնահաստատումն արտահայտվում է անձի այլ մարդկանց միջավայրում պատվավոր դիրք զբաղեցնելու և իր կողմից իր իսկ վարքին հավանություն տալու մեջ» [5, էջ 166]: Մասնագիտական ինքնահաստատումը, ըստ հեղինակի, իր մեջ ներառում է հետևյալ բաղադրիչները՝ մասնագիտական ինքնագիտակցություն, ինքնագնահատական, մասնագիտական հակվածություն, մասնագիտական գործունեություն և այլն: Ըստ հեղինակի՝ «Մասնագիտական ինքնահաստատման ցուցիչներ են համարվում մասնագիտական ես կերպարի ձևավորվածությունը, ինքնավստահությունը, ինքնաիրացման կարողությունը և այլն: Ինքնահաստատման գործընթացում կարևոր նշանակություն ունեն բարոյական, էսթետիկ, ինտելեկտուալ գործոնները, նույնականացումը» [5, էջ 170]:

Գ. Սայկինան հայրենական և արտասահմանյան փիլիսոփայական գրականության վերլուծության արդյունքում ինքնահաստատման հիմնախնդրի կապակցությամբ երկու հիմնական մոտեցում է առանձնացնում. դրանցից առաջինում ինքնահաստատումը դիտարկվում է մեկ այլ մարդու հանդեպ իշխանության հասնելու անձի ձգտման տեսանկյունից, մյուս դեպքում հասարակայնորեն օգտակար գործունեություն ծավալելու անձի ունակության տեսանկյունից: Հեղինակը դիտարկում է անձի ինքնահաստատման գործընթացը որպես սոցիալական և պատմամշակութային գործոններով պայմանավորված երևույթ, որպես «անձ–աշխարհ» փոխհարաբերության արդյունք, որի ընթացքը պայմանավորվում է անձի ներքին պոտենցիալների զարգացմամբ, կյանքի իմաստի բացահայտմամբ և այլն [6]: Հեղինակը խոսում է նաև ինքնահաստատման հակառակ երևույթների մասին, որոնցից առանձնացնում է էգոիզմը և ինքնամերժումը: Հոգեբանության մեջ ինքնահաստատման խնդրին անդրադարձել են այնպիսի հեղինակներ, ինչպիսիք են Ա. Ադլերը, Կ. Հորնին, Ա. Մասլոուն, Կ. Լևինը և այլք: Ըստ Ա.Ադլերի, «Ինքնահաստատումն անձի կատարելության հասնելու բնածին պահանջմունք է» [7, էջ 41]: Հեղինակն անդրադարձել է նաև դեռահասության և պատանեկության շրջաններում ինքնահաստատման ձգտման հետ կապված խնդիրներին, մասնավորապես նշելով, որ այդ տարիքում հաճախակի դրսևորվող ինքնասպանության փորձերը անձի կողմից ինքնահաստատվելու ձգտման արդյունք են [7]: Հումանիստական հոգեբանության մեջ ինքնահաստատումը դիտարկվում է անձի ինքնաիրականացման պահանջմունքի հետ միասին: Ընդհանուր առմամբ, թե՛ հոգեբանության, և թե՛ փիլիսոփայության մեջ անձի ինքնահաստատման երևույթը դիտարկվում է որպես պահանջմունք: Ըստ որում, հետաքրքրական է, որ Ա. Մասլոուն մարդկանց բաժանում է երկու խմբի՝ նրանք ում համար սոցիալական փոխհարաբերություններում առաջնային տեղ է զբաղեցնում ինքնահաստատվելու պահանջմունքը, և նրանք, ովքեր ավելի շատ ձգտում են սիրված լինել՝ առավելապես նվիրվելով դիմացինին և երբեմն անտեսելով սեփական զգացմունքներն ու ցանկությունները [8]:

Կ. Լևինը ինքնահաստատման պահանջմունքը դասում է անձի իրական պահանջմունքների դասին, որոնց բավարարումը հնարավոր է միայն կվազիպահանջմունքների բավարարման պարագայում, որոնք էլ իրականում ծնվում են հենց իրական պահանջմունքներից: Բացի այդ, հեղինակի կողմից նկարագրվում է դեպի ինքնահաստատում տանող ուղին, որտեղ անձն անընդհատ որոշակի նպատակներ է դնում իր առջև, և յուրաքանչյուր հաջորդ նպատակը սովորաբար իր բարդության մակարդակով գերազանցում է նախորդին՝ միննույն ժամանակ նպաստելով անձի հավակնությունների մակարդակի բարձրացմանը, ինքնահաստատմանը [9]:

Ըստ Կ. Հորնիի ինքնահաստատումը մեծապես կախված է անձի հավակնությունների մակարդակից: Ուսումնասիրելով ինքնահաստատման առանձնահատկությունները ներոտիկների մեջ, նա նշում է, որ վերջիններիս համար ինքնահաստատման ճանապարհին դրսևորվող խնդիրներն առավելապես պայմանավորված են ներքին արգելքներով և կապված են սեփական ցանկությունների և գաղափարների արտահայտման, շփման օբյեկտների ընտրության, մարդկանց հետ հարաբերվելու և այլ խնդիրների հետ: Նման անձանց մեջ հեղինակը նկատում է նաև սոցիալական դիրքի հաստատման խնդիրներ, ինչը և դրսևորվում է վերջիններիս

սեփական կարծիքի պաշտպանման, հարկ եղած դեպքում մարդկանց մերժման անկարողության մեջ: Թեպետ, ըստ հեղինակի, նման անձանց մեջ կարող է դրսևորվել նաև հակառակ երևույթը, երբ նկատելի է դառնում ագրեսիան և մարդկանց հակադրվելու միտումը: «Անձի մեջ ինքնահաստատման բացակայության անխուսափելի հետևանքն է լինում ընդհանուր թուլության և անպաշտպանության զգացողությունները, -նշում է հեղինակը [10, էջ 5]:

Ըստ Գ. Օլպորտի, անձի մեջ ձևավորվող յուրաքանչյուր դրդապատճառ մեծապես կախված է վերջինիս մոտ առկա առաջնային բնագոյներից, պահանջմունքներից և ցանկություններից: Հեղինակը ինքնահաստատումը համարում է և՛ պահանջմունք, և՛ բնագոյ: Մի տեղում նա ինքնահաստատումը բնութագրում է որպես հիմնային պահանջմունք, իսկ մեկ այլ տեղում գրում է. «Երգչի նվիրվածությունը երաժշտությանը երբեմն բացատրվում է վերջինիս ինքնահաստատման բնագոյով, կամ սուր զգացողությունների ունենալու պահանջմունքով, կամ էլ լիբիդոյի ճնշման ցանկությամբ» [11]:

Է. Ֆրոմն անձի մեջ դրսևորվող ագրեսիան դիտարկում է որպես ինքնահաստատման մի ձև՝ նշելով այն հանգամանքը, որ հաճախ ագրեսիան տանում է դեպի նպատակի իրականացում, ինչն էլ հենց հիմք է տալիս հեղինակին ագրեսիայի այս ձևն անվանել «ինքնահաստատման ագրեսիա» [12, էջ 146]: Հեղինակը նշում է նաև, որ «ինքնահաստատման ագրեսիայի» կարելի է հանդիպել նաև տարբեր ներքոտիկ սիմպտոմներում: Ֆրոմը նաև սահմանազատում է այս հարթության մեջ տղամարդու և կնոջ միջև առկա տարբերությունները, ընդգծելով, որ տղամարդկանց մեջ ագրեսիվության բարձր մակարդակը պայմանավորված է տղամարդկային հորմոնների և իգրեկ քրոմոսոմների առկայությամբ, ենթադրվում է նաև վերջիններիս մեջ ինքնահաստատման և ինքնաիրացման ավելի բարձր մակարդակ՝ ի համեմատ կանանց [12]:

Համաձայն Կլոդ Սթիլի անձի ինքնահաստատման տեսության, մարդկանց մոտ բավական հզոր է հասարակության մեջ սեփական ես - ը դրականորեն ներկայացնելու ձգտումը, մյուս կողմից, սեփական իմիջին սպառնացող ցանկացած հանգամանք, անձը, մոտիվացիայի խիստ բարձր մակարդակի շնորհիվ, նեյտրալիզացնում է: Ինքնահաստատման և ես-ի պատկերի լիարժեք ձևավորման ճանապարհին անձի համար կարող են ծագել մի շարք խնդիրներ, Սթիլը որպես նմանօրինակ մի խնդիր ընդգծում է կոգնիտիվ դիստանսի երևույթը, ինչի շնորհիվ անձի մեջ ներքին հակասություն է առաջանում: Ինքնահաստատման ճանապարհին հանդիպող հաջորդ խոչընդոտը սոցիալական ստերեոտիպերն են, ինչպես նաև խմբային փոխհարաբերություններում հաճախակի դրսևորվող կոմֆորմիզմի երևույթը [13]: Ըստ հեղինակի, անձի ինքնահաստատումը մեծապես օգնում է ինքնաիրակացմանը, ինչպես նաև ինքնակառավարման ունակության զարգացմանը, երբ անձ գործողությունները դառնում են գիտակցված և կամային: Բացի այդ հեղինակը նշում է, որ ինքնահաստատումն օգնում է անձի ինքնագնահատականի և ինքնահարգանքի մակարդակների բարձրացմանը:

Ըստ Մայերսի, անձի կողմից որպես ինքնահաստատման ակտի դրսևորում կարելի է համարել վերջինիս սեփական արարքները արդարացնելու անընդհատ ձգտումը: Հեղինակը նաև հետաքրքիր համեմատություն է անում կապված սեռի և ինքնահաստատման գործընթացի հետ, նշելով, որ տղաները, ի տարբերություն աղջիկների, դեռևս մանկության շրջանից ձգտում են ինքնահաստատվել՝ փորձելով լինել ավելի անկախ, հազվադեպ դիմելով ծնողների օգնությանը, մինչդեռ աղջիկները ամեն

հարցում դիմում են ծնողի՝ առավելապես մոր օգնությանը: Այսպես, ըստ Մայերսի, ինքնահաստատման գործընթացը իրենից պաշտպանական ռեակցիա է ներկայացնում: Խոսելով ինքնահաստատմանը նպաստող գործոնների մասին՝ Մայերսը հատկապես առանձնացնում է խրախուսանքի ամենատարբեր միջոցները, գովասանքի խոսքերը և այլն [14]:

Ինքնահաստատման խնդրի բազմակողմանի հետազոտություններ են ներկայացնում Ե. Ալբերտին և Մ. Էմմոնսը: Ըստ հեղինակների, անձի վարքով պայմանավորված՝ փոխվում է շրջապատողների վերաբերմունքը վերջինիս հանդեպ. դրական վերաբերմունքի դեպքում դրական հիմքերի վրա է դրվում նաև անձի ինքնաընկալումը, որը և նպաստում է վերջինիս ինքնահաստատմանը: Ե. Ալբերտին և Մ. Էմմոնսը առանձնացնում են ինքնահաստատման հետևյալ ստրատեգիաները՝ ինքնաճնշում, երբ անձը փորձում է ամեն կերպ թաքցնել իր բացասական զգացմունքները բարու, կամեցողության դիմակի տակ: Նման մարդիկ առավել հաճախ խուսափում են պատասխանատու արարքներից, սեփական տեսակետն արտահայտելուց, այս կամ այն հարցի շուրջ դրական կամ բացասական կարծիք արտահայտելուց: Ազդեսիվ ստրատեգիա, երբ անձի իշխելու ցանկությունը դրդում է նրան անտեսնել շրջապատողներին, գերազնահատել իր հնարավորությունները, կարողությունները, միևնույն ժամանակ թերագնահատել մյուսներին: Նման մարդիկ սովորաբար չեն հարգում դիմացինի տեսակետը՝ կարծելով, որ միայն իրենք են ճիշտ:

Կառուցողական ստրատեգիայի դեպքում անձը ավելի ազատ է թե՛ միջանձնային փոխհարաբերությունների կառուցման և թե՛ սեփական տեսակետն արտահայտելու հարցում, նա անընդհատ ձգտում է ինքնակատարելագործման: Յուրաքանչյուր ստրատեգիա ինքնահաստատման բարդ գործընթացի միայն մի մասն է կազմում: Իրենք՝ հեղինակները, դիտարկում են ինքնահաստատումը համարում են գոյության իմաստ, նպատակ, որպես անձի ավելի բարձր գնահատականի արժանանալու ձգտում [15]: Հ. Հեկհաուզենի կողմից մանրամասն նկարագրվում է անձի ինքնահաստատման գործընթացը, ինչպես նաև հեղինակի կողմից դիտարկվում է հակառակ երևույթը, երբ անձը շրջապատող հասարակության մեջ իրեն երկրորդական է զգում: Դա տեղի է ունենում այն դեպքում, երբ անձն իրեն այլևս պիտանի չի համարում հասարակության համար: Արտաքին ճնշումը, ինչպես նաև հասարակության կողմից ներկայացվող պահանջները և դրանք իրականացնելու անկարողությունը նույնպես կարող են պատճառ դառնալ «ինքնահաստատման մակարդակի» իջեցման: Հենց նման իրավիճակից խուսափելու համար է մարդը մտնում պայքարի մեջ՝ ձգտելով խուսափել հասարակության կողմից տրվող բացասական գնահատումներից, պատժից և այլն: Միևնույն ժամանակ, հեղինակը խոսում է նաև ինքնահաստատմանը նպաստող գործոնների մասին, որոնցից հատկապես կարևորում է անձի այս կամ այն արարքին տրվող համապատասխան խրախուսանքը, որը ևս կարող է խիստ հարաբերական լինել: Այսպես, ինչպես ցույց են տվել Կրուգլյանսկու և համահեղինակների կողմից անցկացված հետազոտությունները, անձի համար գումարի տեսքով արված խրախուսանքները նշանակալի են միայն այն դեպքում, երբ անձը ակնկալել է իր գործունեության համար նման խրախուսում, այդ դեպքում նման գործունեության նկատմամբ հետաքրքրությունը մեծանում է [16]:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Дернова Л. Р. К проблеме самоутверждения личности// Вестник Оренбургского государственного университета, 2006. - № 7, с. 139-141.
2. Андреева И.С, Гулыга А.В. Шопенгауэр. - М., 2004.
3. Коган Л.Н. Человеческий смысл естественных и технических наук// Известия Уральского государственного университета. — 1997.-№5.-с. 3-14.
4. Харламенкова Н. Е. Генез самоутверждения личности в процессе взросления : Дисс. д-ра психол. наук: М., 2004.
5. Гетманов И.П., Иванков А.Ю. Возможности профессионального самоутверждения в процессе профессионального образования. Профессиональное самосознание и экономическое поведение личности: Материалы третьей международной научной интернет-конференции. Омск, 2009. с. 166-172.
6. Сайкина Г. К. Самоутверждение личности как мировоззренческая проблема : дисс. кандидата философских наук. Казань, 1997. - 163 с
7. Адлер А. Наука жить. Киев, 1997. 288 с.
8. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. СПб.: Питер, 2003. - 352 с.
9. Зейгарник Б. В Теория личности К. Левина. М, 1981. 118 с.
10. Хорни К. Невротическая личность нашего времени; самоанализ/ Пер. с англ. М., 1993. 480 с.
11. Олпорт Г. У. Функциональная автономия мотивов // Психология мотивации и эмоций. М, 2002. - С. 195-210.
12. Фромм Э. Иметь или быть. М., 1990. 336 с.
13. Steele, C. M. (1988). The psychology of self-affirmation: Sustaining the integrity of the self. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 21, pp. 261-302.
14. Майерс Д. Социальная психология Серия: Мастера психологии. СПб., 2007. с 139-145.
15. Альберти Р. Самоутверждающее поведение. СПб, 1998. – 190 с.
16. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. СПб., 2003 - 860 с.

РЕЗЮМЕ

ПРОБЛЕМА САМОУТВЕРЖДЕНИЯ В ПСИХОЛОГИИ

С.О. ДАНИЕЛЯН

В статье представлены основные исследования проблемы самоутверждения психологии. Анализируются работы не только психологов, но и философов.

SUMMARY

THE PROBLEM OF SELF-AFFIRMATION IN PSYCHOLOGY

S. H. DANIELYAN

The article presents the main researches concerning the problem of self-affirmation in psychology. Are analyzed not only the works of psychologists but also philosophers.